

pròljeće

Usp. i *pròljēt* ž., danas pjesnička riječ, a upravo od nje izvedeni su pridjev *pròljan*, odr. *pròljētni*, imenica *pròljētница*, prilozi *pròljēti*, *pròljētōs*; usp. i *pròljeto*, što je vjerojatno ugođeno po *ljeto*. — Npr. za *proljēt*: *U slici plave, nage djevojčice / prolazi proljet (gonec zimske danke), / (...)* / *Proljēti nova! Uzmi svoju liru, /*, Milan Begović, Knjiga Boccadoro, 1900, 41; *Pupaju proljēti vedre i mirisna ljeta cvatu, / Turobno jeseni venu, al živu u plodova zlatu.*, Dragutin Domjanić, Izabrane pjesme, 1924, 73, pj. Tajna; *Crne vrbe šute, a velika Proljet, tiha, mjesečna, vječna, / lebdi i blagoslov svijetli nosi u ruci.*, Miroslav Krleža, Knjiga lirike, 1932, 139, pj. Proljetna noć u Vrbiku; *Grlice grlo tugom grli / ta proljet, što se lugom skita, (...)*, Gustav Krklec, Izabrane pjesme, 1947, 333, pj. Proljet. — *Za proljeto: Ja mislim, da nije jedina jesen kriva, što je vočka pala dole, nego su na tom padu krivo i proljeće i ljeto: proljeto je vočku zametnulo, ljeto ju je sazori- lo, a jeseni je otpala.*, Josip Kozarac, Mira Kodolićeva, 1895, pogl. XXII. (u raznim novijim izdanjima promijenjeno u *proljeće*, npr. Izabrane pripovijetke 1919, 287). — Prilog *proljēti*: *Sav brežuljak njihova je svojina od starine, a posađen je samo šljivom, pa kad proljēti zabehari, onda stari sivi konak kao da stoji na orijaškoj hrpi cvijeća, (...)*, Mato Hanžeković, Novele, 1932, 106, nov. Hakibegovica.

Od psl. **prolētv*, **prolētvje*: csl. *prolētv*, *prolētvje*, str. *prolētijē*, r. dij. *пролѣтѣ* ‘početak godine; kraj godine’ — usp. bug. *продлет*, ukr. *приліток*, gen. *прилітка*. — S drugim prefiksima sln. *podletje*, stč. *podletie*, č. *podletí*, gluž. *nalěčo*, polap. *prilōtū* (a ‘ljeto’ *sredūōtat*), p. *przedlecie*, slovin. *nāzīm̄k* (‘početak proljeća’; luž. *nazyma* ‘jesen’).

Prvotno je značenje riječi **prolētvje* bilo ‘ono što je prije ljeta’: prefiks *pro-* (nekad je i u našem jeziku bio i prijedlog, usp. npr. dij. *tu* u Crnoj Gori, *proz* ‘kroz’; usp. r. *npo* ‘o, za’: *слышатъ про кого* ‘čuti o komu, čuti za nekoga’) imamo, sa sličnim značenjem, npr. u *prōreći* ‘unaprijed nešto reći’. (Ima i druga značenja, npr. svršenost radnje: *prōci*, *prōdati*, *prōdrijēti*.) Nastao je od ie. **pro* (stind. *pra*, av., stperz. *fra-*, grč. *προ* ‘ispred’, *pro-*, ir. *ro-*, got. *fra-*, nj. *ver-*), koji je povezan s **per* (taj je u psl. **per* > hrv. *pre-*); v. *prvi*. Takvo je polazno značenje i za oblik *pramaljeće*, s *prama-* ‘prema’ (usp. i polazište za lat. **prīmavēr*, dolje). Drugi su naši nazivi za proljeće na primjer *mladlęto* (Istra), tj. ‘mlado ljeto’, kajk. *protuletje*, *protolitje*, *protulitje* (usp. sln. *protilētje*, *protilētek*); usp. bed-

njansko *vŷleča* (to bi bilo **uljeća*), od **ulētvje* ‘neljeto’ (za *u-* v. *umiti se*), usp. i kajk. *vigred* (**vy-gredv*, s **vy-* ‘iz-’ i **gresti* ‘gresti, ići’); usp. sln. (Koruška) *vigred*, (Podjuna) *vigrat*, (Rož) *vāhrēd* te (Koruška) *vilaž*, (Zilja) *bīvaž* (**vylažv*, usp. *sonce vilaža* ‘sunce izlazi’), (Rezija) *vŷlažej*. — Usp. u slovenskoj narodnoj pjesmi: *Vigred prihaja, / Oj zima zahaja, / In vse je veselo, / Ko ptice pojo. / (...)*, Antun Dobronić (ur.), Pjesmarica. Jugoslavenske narodne popijevke za osnovne škole, 1922, 29; *Prišla je ta ljuba vigred, / Vse se je veselil; / (...)*, isto, 129. — U praslavenskomu je postojala i riječ **jarv*, usp. pridjev od nje u sklopu *jara pšenica* (sije se u proljeće); v. niže. — Usp. i oblik *primaljeće*, nastao ukrštanjem *pramaljeće* i tal. *primavera*: *Svane primaljeće; brodi spremaju se iz Gruža.*, Mato Vodopić, Tužna Jele, 1886, 67.

U našem je jeziku sačuvana praslavenska dioba godine na četiri godišnja doba (**vesna*, **lēto*, **esenv*, **zima*), no s drugim, novijim nazivom za proljeće. Četiri godišnja doba imamo još npr. u grčkomu (*Ἑάρ, θερός, ὀπώρα, χειμῶν*) i latinskomu (*vēr*, *aestās*, *autumnus*, *hiems*), a tri npr. u hetitskom (*hamēšha-* ‘proljeće/ljeto’, *zena-* ‘ljeto/jesen’, *gima-* ‘zima’). Za praindoevropski sustav smatra se da ih je imao tri: **wes-r/n-* ‘proljeće/ljeto’, **sen-* ‘ljeto/jesen’, **ghem-* ‘zima’ (no moguće su i drugačije podjele; detaljno npr. Dočkalová—Blažek 2011).

I u nekim slavenskim jezicima imamo novije, drugotne nazive za proljeće, upravo kao naši taj i *mladlęto*, *vyleča*. Tako je npr. sln. *pomlād* ž. gen. *pomlādi*, što je imenica načinjena od priloga *pomladi*, a to je od **pō mladě* (*lētě*) ‘u mladu ljetu, godini’ ili **po mladī* ‘u mladosti (ljeta, godine)’, s imenicom **mōldv* ‘nešto mlado’ (hrv. *mlād* ž., gen. *mlādi* ‘omladina, mladež’) (Snoj); ovamo i hrv. dij. (Žumberak) *spōmnad* (Skok 1912), što bi bilo od **s pomladi* (kao *s proljeća*; za *mn* usp. *nājmnādi* ‘najmlađi’, *mnāti* 3.l.prez. ‘mlati’). Usp. kašup. *podlato*. — Takvi primjeri (i još neki podatci) govori upravo da je podjela na četiri doba mlada, čak i to da se zapravo radilo o podjeli na dva velika doba: na toplo i hladno (Арутюнова, Толстой). No ovdje svakako treba spomenuti i zanimljivost da slavenski jezici čuvaju trag i jedne starije riječi za godinu upotrijebljenu za proljeće, no gdje je polazno značenje ‘mlad, novorođen’: psl. **jar-*, dalje v. u *jar* (*jar* ‘proljeće’, *jara* ‘vrućina’, usp. *jaro žito*, *jara pšenica* itd.).

Trag pogleda na proljeće koje se otvara i kojim se otvara godina, može se vidjeti u me-

dimurskim narodnim pjesmama, u stihu *Protuletje se otpira* (npr. Vinko Žganec, Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja I, 1990, 100 [1916]; i dr.). Proljeće drevnomu Slavenu počinje i zato što Veles, gospodar podzemnoga svijeta, otvara svoja vrata, iz kojih 'dolazi dobrobit i rod-nost godine' (Katičić 2007:100 Lj.zv.). — Tip naziva za proljeće s otvaranjem vidi se npr. u grč. ἀνοιξη 'proljeće', što je od stgrč. ἀνοιξις 'otvaranje' (to je u sklopu s τοῦ στόματος u jeziku Novoga zavjeta 'govor', dosl. 'otvaranje usta'; iz takva jezika hrv. *izústiti* za 'reći'; καὶ ὑπέο ἐμοῦ ἴνα μοι δοθεῖν λόγος ἐν ἀνοιξει τοῦ στόματος μου ἐν παρόρησίᾳ, ἠνωρίσαι τὸ μυστηριον του εὐαγγελίου — i za me, da mi se otvore usta i dade riječ hrabro obznaniti otajstvo evanđelja, NZ Ef 6,19 (Poslanica Efežanima), usp. (govoriti, naučiti) naizust).

Naša riječ *věsna* 'proljeće' (takoder relativno često osobno ime) pjesnička je, a kao takva knjižna najvjerojatnije je posuđena iz češkoga (a u češkome je to iz ruskoga).

Psl. **vesnā* odraženo je u stsl. *vesna*, sln. *věsna* («neko bajeslovno žensko bitje; vešča, vila»), č. *vesna* (vjerojatno iz ruskoga, no usp. dij. (istmorav., laški, valaški) *vesno* (sr. rod po *léto*), slč. *vesna*, p. *wiosna*, dij. *wiesna*, r., ukr. *весна́*, bjr. *вясна́* — sigurno su naslijeđene riječi u jezicima istočnoslavenskima te u poljskomu i slovenskomu (s drugačijim značenjem, za koje se može vidjeti da je od 'proljetna vila' ili sl.). Bit će da se riječ upotrebljavala i kao personifikacija proljeća. To se vidi na primjer po bjeloruskoj pjesmi kojom se doziva i dočekuje proljeće: (...) / *Помажи нам Боже, / у добрый час начаци / вясну выкльацци! / Придзи, придзи, весна, / придзи, придзи, весна, / к нам у таночик, / принеси нам збожжа, / принеси нам красок / каб нам звиць вяночик! / Едзиць весна, едзиць / на залатом кони, / в зяленом саяни, / на сесе седаючи / правой рукой сеючи, / сыру зямлю аручи, / смыком скарадаючи. / (...)* (А.Е. Богданович u Katičić 2010:94), »Pomozi nam, Bože, da u dobar čas počnemo dozivati proljeće! Dođi, dođi, proljeće, dođi, dođi, proljeće, k nama u kolo, donesi nam zrnate pšenice, donesi nam bojā da bi nam splelo vjenčac! Vozi se proljeće, vozi na zlatnom konju, u zelenoj halji, na ralu sjedeći, desnom rukom sijući, vlažnu zemlju orući, granatim balvanom drljajući« (94–95). U tom istočnoslavenskom običaju, prije Jurjeva, u ožujku, vesna je osoba, i ta žena dolazi na isti način kao što dolazi Jarilo (u

nas i drugdje pretvoren u Jurja) — na zlatnom konju, u zelenoj halji. — Uostalom, u medimurskim narodnim pjesmama, tamo gdje je u nekim pjesmama stih *protuletje se otpira*, imamo *protuletje nam dohaja*; to dolaženje može nam izgledati obično i banalno, no čini mi se da bi to moglo biti i preinačeno staro psl. **vesna doxoditb* ili što slično.

Psl. **vesnā* poteklo je od ie. **wes-r/n-*, što je npr. u stind. *vasantāh* 'proljeće' (indoarij.: pali *vasanta-*, prakrt. *vasamta-*, sinhal. *vasat*; usp. stind. *vasar* 'rano; zora'), aškun *wosunt*, kati *wosut*, dameli *basān* itd. 'proljeće', aškun, vajgali *wās* 'dan' (arij. **vasar-*), av. *vapri-* ('u proljeće'), perz. *vahar* (iz perz. jest t. *behar*, *bahar*, iz toga je u Bosni i dr. *bēhār*, gen. *behāra* 'cvijet voćke, latice takva cvijeta'), grč. (F)έαρ, arm. *garun*, lat. *vēr* (usp. **prīmavēr* 'proljeće' — što je od *prīmo vēre*, s *prīmus* 'prvi' — u prov. *primver*, rum. *primavara*, rum. *primăveră*, retorom. engadin. *prīmavaira*, kat., šp., port. *primavera*), stkimr. *guiannuin* ('u proljeće', **wesanteino-*), stisl. *vār*, isl. *vor*, farer. *vār*, norv. dan. pjesn., šv. *vår* (usp. dan. *forår* 'proljeće', s *år* 'godina'; iz stnord. jesu srengl. *ware*, orknij. *vore*, šetland. *vor* 'proljetni radovi'), lit. *vāsara*, *vasarà* ('ljetno', a *pavāsaris* 'proljeće'), latv. *vasara* ('ljetno', a *pavasara*, *pavasaris* 'proljeće').

Za to **wes-* smatra se da je nastalo od korijena **awes-* 'svijetliti' (**a- < *H-*?), koje je npr. u **(a)us-ōs-* 'zora': stind. *ušāh* ž., prakrt. *usā*, av. *ušā*, grč. hom. *ῥῶσ* (**ūsōs*), lat. *aurōra* (**ūsōsā*; roman.: tal. stmlet. *oror*, tal. *aurora*, sardin. logudor. *aurora* itd.), lit. *aušrà*, latv. *āustra*. — Isti je korijen još npr. u lat. *auster* 'južni vjetar, jug' (roman.: rum. *austru*, tal. *ostro*, stfr. *ostre*, prov. *austre*, šp., port. *austro* 'južni vjetar'; od lat. *auster* načinjeno je *austrālis* 'južni', po čemu je načinjeno (*terra*) *austrālia*, tj. ime *Australia*, *Australija*), stnord. *austr* 'istok', stvnj. *ōstar* 'istočni' (usp. *Österreich* 'Austrija': ukrštanjem s lat. *auster* načinjeno je lat. *Austria*, pa odatle naše *Austrija* (u izgovoru tri sloga: [àu-stri-ja]), stengl. *éaste*, engl. *east* 'istok' (ime naroda Ostrogota znači 'istočni Goti'). — Od istoga je korijena vjerojatno i indoevropski dijalekatni naziv za zlato **aus-/ *wos-* (*< *Haus-/ *Hwos-*): lat. *aurum* (roman.: rum. *aur*, veljot. *yaur*, tal. *oro*, fr. *or*, stprov. *aur*, katal. *or*, šp. *oro*, port. *ouro*), sabin. *ausom*, lit. *áuksas* (od **auskas*), prus. *ausis*, toh. *A was*, B *yasa*, arm. *voski*.

Drugačije je tumačenje da je to ie. **wes-γ*, **wes-ne-s* 'proljeće' poteklo od nostr. **wAsA* 'kiš-

no vrijeme, kišno doba', što je dalo još afraz. (zapčad. *wasun- 'kišno doba, godina': mija *wásim*, vardži *wásnâ*, gedži *wašij* isto'; centračad.: gude *vəñnâ* 'kiša'), drav. *vač- 'kiša; tekuća voda' (tamil. *vaci* 'kiša, voda'), možda alt. (mong. *osu- 'smrzavati se od hladnoće': pism. mong. *osu-*, halha *oso-*).

Lit.: Skok II,335, Skok 1912:370 (*spomnad*), 356 (*najmnadi*), 358 (*mnati*), Škaljić 131 (*behar*), Bezljaj III,84 (*pomlad*, Snoj; *spomlad*, prilog *spomladi* itd. »ali iz *si/sb v *si pomladi 'v tej pomladi' (kakor *sinôči*, *snôči*) ali iz *vz-* < *vz-, kar kaže na premikanje od spodaj navzgor in na ponavljanje«), IV,314,317 (*vigrad*, *vilaž*, Bezljaj (i da je *vigred* kalk po nj. bavar. *Auswart*, *furlan. ežude* < **ex-juta*), Furlanova), Snoj² 543, Miklosich 386 (*ves-* 2), Младеновъ 528 (*пролетъ*), БЕР V,757–8 (*пролет*), Machek 686 (*vesna*), Rejzek 707 (*vesna*), Králik 656 (*vesna*, iz r.; ako nije s dijala. *prvosna* 'jaglac, Primula' (< **prvosť* 'ono što je prvo'), možda je *prvosienka* isto od **prvovesienka*, usp. i st. *prvosnie*, *prvesnie* 'početak proljeća' < **prvovesnie*), Brückner 623 (*wiosna*; »wywodzą od *was-* 'świecić', p. *jutro*, albo od *wes-*, p. *wesoly*«), Sławski IV.1,98 (o **proletъje*), Boryś 702 (*wiosna*), Lo-

rentz 1908:700 Slovinz. Wtb.I (*nâzímek*), Горяевъ 46 (*весна*), Преображенский I,79 (*весна*; od **wes-* (**awes-*) 'svijetliti, sjati', a »[п]о мнению некоторых ученых, (...) связано с прил. *веселый*«), Фасмер I,303 (*весна*), Шанский (ur.) ЭСРР 3,73 (*весна*), Черных I,146, Rudnyč'kij I,369–370, ЕСУМ 1,363 (*весна*), ЭСБМ 2,328 (*вясна*), Толстой 1997:16–17,20 i dr., Арутюнова 1997:15, СРНГ 32,172 (*пролетъе*), Katičić 2007:100 Lj.zv. (= 2008:149 Bož.boj), Trautmann 1923:356 BSW, Smoczyński LKEŽ 725, Mülenbachs–Endzelins IV,484, Karulis LEV II,493–4, Šivic-Dular 2007, Chantraine 308, Frisk I,432–3, Ernout–Meillet 1277, De Vaan 2008: 663–4 EDLOIL (od **uesr*, **uesnos* preko **veror*, gen. **vēnos* do *vēr*, i sl.), De Vries ANEW 644–5, Dočkalová–Blažek 2011, Порциг 1964:166 (o **wes-*), Gamkrelidze–Ivanov 1995:751–2 bilj. 20, Pokorny 86–87, LIV 292–3 (**h₂ues-* '(morgens) hell werden'), Buck № 14.75, EIEC 504 (**wésť*), Μπαμπινιώτης 2002:149, Et.sl.stsl.j.17, 1025 (*izustiti*, *izustb*), Dolgopolsky ND № 2535.

Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*,
2.izd., rkp. (1.izd.: 1993.)
alemko.gluhak@zg.t-com.hr, gluhak@hazu.hr

